

К. Бусол,

аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Природа сучасних збройних конфліктів трансформується швидше, аніж їх відповідне міжнародно-правове регулювання. Аби певні питання, зокрема захист культурних цінностей, не лишались частково невіршеними, розвивається тенденція регулювання їх різних аспектів іншими галузями міжнародного права.

Вивченням регулювання захисту об'єктів культури різними галузями займались О. Бен-Нафтالی, О'Кіф, К. Свіранські, Ф. Франціоні.

Мета статті — з'ясувати галузі міжнародного права, які на сьогодні прямо чи опосередковано впливають на захист культурних цінностей, а також проаналізувати їх основні норми з даного питання.

На сьогодні у міжнародному праві усе частіше озвучується думка, що деякі його сфери, зокрема міжнародне право прав людини, стають всеохоплюючими, і вже важко повністю розмежувати окремі їх елементи [1, 591]. Так, міжнародна та національна судова практика іде до захисту права на належний рівень життя (righttohousing) [2, § 180; 1, 599] чи права на належний медичний догляд (righttohealth) [3, § 5; 4, §16] через визнання порушення права на життя.

Франческо Франціоні, професор Інституту Європейського університету (Флоренція, Італія), у своїй статті «Людський вимір міжнародного культурного права: Вступ» підсумував результати роботи симпозіуму Європейського журналу з міжнародного права, присвяченого сучасному правовому захисту культурних цінностей. Статтю він починає обґрунтуванням неадекватності двостороннього підходу до збереження культурних цінностей — культурного

націоналізму й інтернаціоналізму, — запропонованого професором Дж. Меріманом. Франціоні справедливо та логічно доводить, що у сучасних геополітичних і правових реаліях інститут захисту об'єктів культури стає наскрізним. У розрізі права міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного та кримінального права Ф. Франціоні наводить три основні вектори розвитку їх «культурних» аспектів [5, 8]:

1) визнання нападів на культурні об'єкти міжнародними злочинами, зокрема воєнними злочинами (ст. 8.2.b.ix, ст. 8.2.e.iv Римського статуту Міжнародного кримінального суду) та злочинами проти людяності (ст. 7.1.h Римського статуту Міжнародного кримінального суду, п. d ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії) [6, § 233; 7, § 703–704; 8, § 207]. Так, судова палата Міжнародного трибуналу по колишній Югославії у справі Prosecutorv. KordicandCerkez підтвердила, що знищення культурних, релігійних і освітніх пам'яток, яке може бути порушенням звичаїв ведення війни [9, § 206], також може становити факт переслідування для констатації злочину проти людяності [9, § 207]. Такі кодифікація і практика міжнародного кримінального права визнає близькість культурного аспекту та індивіда не лише у сфері встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародний злочин. Вони, перш за все, визнають важливість культурного компонента для кожної особи та спільноти — народу, людства — зокрема. Звідси і визнання можливості скоєння злочинів проти людяності з «культурних» мотивів чи «культурними» методами;

2) визнання міжнародної кримінальної відповідальності за такі злочини не лише за національним, а й за міжнародним правом (ст. 15–18 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р.);

3) прогресивний розвиток міжнародного права відповідальності держав за умисне руйнування культурної власності (на нашу думку, це найслабше твердження з юридичної точки зору на даний момент. Міжнародно-правовий обов'язок держави не заподіювати шкоду усім власним артефактам на власній території, у тому числі й у мирний час, і відповідальність у разі порушення такого обов'язку поки що не знайшли реального закріплення у практиці міжнародних відносин. Ф. Франціоні ж на підтримку своєї позиції називає Декларацію ЮНЕСКО щодо умисного руйнування культурної спадщини 2003 р., прийняту одностайно [5, 13]).

Щодо міжнародного права прав людини, наукова думка, представлена зокрема, К. Акіншою, О. Бен-Нафтала та Ф. Франціоні, відзначає зростаючий вплив культурних питань на дану галузь [10, 251], зокрема на питання власності, колективної власності, а звідси і на права корінних народів і національних меншин [5, 10]. Такий вплив є саме новітнім феноменом, зумовленим прогресивним розвитком сучасного права прав людини. Так, саме загострення питання прав корінних народів і прийняття відповідної декларації у 2007 р. виводить право культурної спадщини на новий рівень міжнародно-правової значущості. Ф. Франціоні стверджує, що в таких умовах культурна власність стає «важливим виміром прав людини, що уособлює духовні, релігійні і культурні особливості певної меншини чи групи» [5, 10]. Більше того, на думку дослідника, вже у самій Гаазькій конвенції 1954 р. ішлося про людський, а не етатистський вимір захисту і збереження культурної власності [5, 11]. Так, у Преамбулі даного акта сказано, що «збитки, нанесені культурним цінностям кожного народу, є збитками для культурної спадщини усього людства» [11, Преамбула]. Франціоні справедливо зауважує, що у Кон-

венції наголошується зв'язок культури з народом, а відповідно і з людиною, та ніяк не з державою [5, 11] — остання виступає лише гарантом-посередником. Тим не менш, зважаючи на повільний темп ратифікації Гаазької конвенції [12, 640] і відсутність ратифікацій відповідних держав [13, 9], звернення до захисту культурних цінностей через інші галузі, зокрема міжнародне право прав людини, є актуальним.

У всіх основних інструментах міжнародного права прав людини є положення про культурні права індивіда. Так, п. 1 ст. 27 Загальної декларації прав людини 1948 р. передбачає право кожного вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватись мистецтвом, брати участь у науковому прогресі та користуватись його благами [14, п. 1 ст. 27]. Відповідно до ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права договірні держави визнають право кожного на участь у культурному житті, користування результатами наукового прогресу та захист моральних і матеріальних інтересів від своєї наукової, літературної та мистецької діяльності [15, п. 1 ст. 15]. Для реалізації перерахованих прав держави мають здійснювати заходи, необхідні для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури [15, п. 2 ст. 15]. У порівнянні з нормою Декларації 1948 р., яка передбачає лише право індивіда користуватися благами культури, Пакт закріплює також і обов'язок держави підтримувати контекст, в якому таке користування буде можливим [13, 10]. Таким чином, уже з формулювання п. 2 ст. 15 Пакту можна говорити про необхідність збереження конкретних культурних об'єктів зокрема та культурної спадщини загалом для реалізації культурних прав людини, передбачених у п. 1 цієї ж статті.

Ще одним поворотним вектором у сторону людського, особистісного виміру захисту культурних цінностей стало прийняття Конвенції ЮНЕСКО про захист нематеріальної культурної спадщини [16, 388]. Ф. Франціоні вважає, «якісною зміною даної Конвенції є пере-

несення фокусу із захисту об'єктів культури на захист соціальних структур та культурних процесів, які створили і розвинули цей «нематеріальний» спадок» [5, 14]. На думку дослідника, з якою важко не погодитись, у випадку Конвенції 2003 р. держави лишаються договірними сторонами та гарантами її виконання, але основними дестинаторами та бенефіціаріями інструменту є культурні спільноти та групи людей [5, 14]. Таку ж саму аргументацію Ф. Франціоні застосовував і в розглянутому аналізі Преамбули Гаазької конвенції 1954 р., де роль держав також почала зводиться до функцій гаранта-посередника [5, 11]. Можна сміливо припустити, що Конвенція 2003 була однією з важливих предтеч першого, хоча і необов'язкового міжнародно-правового акта щодо статусу корінних народів — спільнот, для яких особливо важливі колективні, зокрема, культурні права.

Міжнародний суд ООН підтримав тезу про взаємопроникність питань культурної спадщини та прав людини у спорі про навігаційні та інші права між Коста-Рікою та Нікарагуа [5, 12]. Суд постановив, що культурні традиції рибальства місцевого корінного населення є складовою їх права на збереження натурального господарства [5, 12].

Практика держав та інших міжнародних організацій також підтверджує взаємопроникність різних галузей міжнародного права, особливо міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Так, у своїй доповіді від 1993 р. щодо ситуації у колишній Югославії Спеціальний доповідач Комісії ООН з прав людини наголосив, що «масові порушення прав людини та норм гуманітарного права» вчинялись «умисно задля досягнення етнічного одноманіття» [17, § 16–17; 18, 801–802]. Для «етнічної чистки застосовувались різні методи», зокрема «знищення мечетей» [там само]. У звіті від 1997 р. Спеціальний доповідач Комісії ООН з прав людини в Афганістані засудив практику розкрадання афганської культурної спадщини і назвав її порушенням

законів ведення війни. Транспортування таких артефактів, за словами Спеціального доповідача, є порушенням норм Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на боротьбу та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності та національних законодавств держав, залучених до такого транспортування [19, § 117, 131]. У Кодифікації норм звичаєвого міжнародного гуманітарного права її укладачі, Ж.-М. Хенкерст і Л. Досвальд-Бек, зробили акцент на тому, що згадана доповідь визнавала, що мовчазне схвалення урядами та музеями таких дій із незаконного переміщення афганських артефактів може становити «культурний геноцид» чи «геноцид культурних прав» афганського народу [18, 802].

Дані формулювання, на нашу думку, не слід одразу нарікати неправовою риторикою. Своім зверненням до поняття «культурний геноцид» Спеціальний доповідач не хотів створювати нову термінологію в міжнародному праві чи, тим паче, викликати нову хвилю дебатів щодо неї. Таке формулювання є влучною кон'юнктурною ілюстрацією критичної ситуації з культурною спадщиною Афганістану і не тільки — Спеціальний доповідач не просто підкреслив цю гостроту, а й наголосив на безпосередньому зв'язку культурного компонента з правами людини і колективними правами народу, а не лише із правом війни, як вважалось і складалось упродовж історії.

Таким чином, зважаючи на повільність впровадження нових радикальних положень у таких галузях, як міжнародне гуманітарне право, і обережність держав у їх прийнятті, вже давно існує практика захисту об'єктів культури непрямо. Елементи регулювання поведінки і до доступу до артефактів є і в міжнародному кримінальному праві, і в праві міжнародної відповідальності, і в міжнародному праві прав людини.

Ключові слова: культура, міжнародне право, міжнародне право прав людини.

Стаття присвячена аналізу положень щодо захисту культурних цінностей у різних галузях міжнародного права — міжнародному кримінальному праві, праві міжнародної відповідальності та міжнародному праві прав людини. Особлива увага приділяється зв'язку між культурними правами та захистом об'єктів культури.

Стаття посвящена аналізу положень по защите культурных ценностей в разных отраслях международного права — международном уголовном праве, праве международной ответственности и международном праве прав человека. Особое внимание уделяется связи между культурными правами и защитой культурных объектов.

The article analyses cultural property protection within different fields of International Law — International Criminal Law, the Law of State Responsibility and International Human Rights Law. Particular attention is paid to the connection between cultural rights and objects protection.

Література

1. Lixinski L. *Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Law* // *The European Journal of International Law*. — 2010. — Vol. 21, N 3.
2. *Case of the Sawhoyamataxa Indigenous Community v. Paraguay*. Merits, Reparations and Costs. Judgment of March 29, 2006, Inter-Am. Ct. H.R., Series C No. 146.
3. *General Comment No. 06: The right to life (art. 6): 30.04.1982*. CCPR General Comment No. 6. (General Comments).
4. *Paschim Banga Khet Mazdoor Samity & Ors v State of West Bengal & Anor* (1996) AIR SC 2426 / (1996) 4 SCC 37.
5. Francioni F. *The Human Dimension of International Cultural Heritage Law: An Introduction* // *The European Journal of International Law*. — 2011. — Vol. 22, N 1.
6. *Prosecutor v. Tihomir Blaškić, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Trial Chamber, Case No IT-95-14-T, 3 March 2000*.

7. *Prosecutor v. Duško Tadić, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Trial Chamber, Case No IT-94-1-T, 7 May 1997*.
8. *Prosecutor v. Milan Milutinović, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Trial Chamber, Case No IT-05-87-T, 26 February 2009, para 207*.
9. *Prosecutor v. Kordic and Cerkez, ICTY Case No. IT-95-14/2-T, 26 February 2001*.
10. Ben-Naftali O. *International Humanitarian Law and International Human Rights Law* / O. Ben-Naftali. — New York : Oxford University Press, 2001.
11. *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. The Hague, 14 May 1954*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.icrc.org/ihl/INTRO/400>.
12. Sandorz Y. *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)* / Y. Sandorz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann. — Geneva : Martinus Nijhoff Publishers, 1987. — 1625 с.
13. *Northern Ireland Assembly. Heritage and Cultural Rights: International Standards* [Електронний ресурс]. — 23 с. — Режим доступу : <http://www.niassembly.gov.uk/researchandlibrary/2011/2611.pdf>.
14. *Загальна декларація прав людини* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
15. *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
16. Мартыненко И. *Конвенции ЮНЕСКО по защите культурного наследия: проблемы реализации в национальное законодательство* // *Університетські наукові записки*. — 2007. — № 2. — С. 386–395.
17. *UN Commission on Human Rights, Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Former Yugoslavia, Report, UN Doc. E/CN.4/1993/50, 10 February 1993*.
18. Henckaerts J.-M. *Customary International Humanitarian Law. Vol. II* / J.-M. Henckaerts. — New York : Cambridge University Press, 2005. — 4411 p.
19. *UN Commission on Human Rights, Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in Afghanistan, Final report, UN Doc. E/CN.4/1997/59, 20 February 1997*.